

УДК 78.087.65

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-7>

Вероніка ТОРМАХОВА,

orcid.org/0000-0003-3821-0655

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Київського національного університету культури і мистецтва

(Київ, Україна) *nikusya2008@ukr.net*

СПЕЦИФІКА ГАРМОНІЧНОГО МИСЛЕННЯ В АРАНЖУВАННЯХ ЕСТРАДНИХ ВОКАЛЬНИХ АНСАМБЛІВ А КАПЕЛА

Стаття присвячена особливостям гармонічного мислення в аранжуваннях естрадних вокальних ансамблів а капела. В роботі розглядається еволюція жанру, що бере свій початок з середньовічної традиції співу без інструментального супроводу, який використовувався в духовній музиці. Вокальні ансамблі а капела стали популярними в сучасній джазовій і поп-музиці, зокрема у напрямках свінг, госпел, хіп-хоп та соул. Вони створюють багатошарові композиції, використовуючи лише голоси, що дозволяє музикантам утворювати складні гармонічні вертикалі. У статті наголошується на актуальності дослідження через брак наукових праць, присвячених ролі гармонії в аранжуваннях вокальних ансамблів а капела. Аналізується творчість відомого американського вокального колективу Take 6, що стали лідерами в розвитку гармонії в аранжуваннях для гуртів а капела. Take 6 відомі своїм унікальним стилем, який включає елементи госпел, джазу, ду-воп, R&B, поп-музики та хіп-хопу. Вони використовують складні гармонічні послідовності, альтеровані септакорди, нонакорди, ундецимакорди, а також акордові заміни, відхилення і модуляції. Окрема увага приділяється методам гармонізації мелодій і регармонізації, які дозволяють впливати на розвиток та структуру твору, а також надають нових барв композиції. У статті детально розглядається гармонічне рішення твору «A quiet place» з репертуару Take 6. Це яскравий приклад використання складних гармонічних прийомів, що включають регармонізацію, рух за квінтовым колом тональностей та використання елементів поліфонії. Регармонізація дозволяє варіювати мелодію і створювати багатошарову фактуру, що підкреслює основну тему композиції. Творчість Take 6 вплинула на гармонічне мислення сучасних українських колективів, таких як Mansound і Jazzex, які активно використовують регармонізацію у своїй творчості.

Ключові слова: джазова гармонія, регармонізація, акорд, акордова послідовність, Take 6, а капела, гармонічний зворот.

Veronika TORMAKHOVA,

orcid.org/0000-0003-3821-0655

Candidate of Art (Ph.D.), Associate Professor;

Associate Professor at the Music Department

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *nikusya2008@ukr.net*

SPECIFICITY OF HARMONIC THINKING IN THE ARRANGEMENTS OF POPULAR VOCAL ENSEMBLES IN A CAPELLA

The article is devoted to the peculiarities of harmonic thinking in the arrangements of a cappella pop vocal ensembles. The work examines the evolution of the genre, which originates from the medieval tradition of singing without instrumental accompaniment, which was used in sacred music. A cappella vocal ensembles have become popular in modern jazz and pop music, including swing, gospel, hip-hop, and soul. They create multi-layered compositions using only voices, allowing musicians to create complex harmonic verticals. The article emphasizes the relevance of the research due to the lack of scientific works devoted to the role of harmony in the arrangements of a cappella vocal ensembles. The work of the famous American vocal group Take 6, which became leaders in the development of harmony arrangements for a cappella groups, is analyzed. Take 6 are known for their unique style that incorporates elements of gospel, jazz, doo-wop, R&B, pop and hip-hop. They use complex harmonic sequences, altered seventh chords, nonachords, undecachords, as well as chord substitutions, deviations and modulations. Particular attention is paid to the methods of harmonizing melodies and reharmonization, which allow influencing the development and structure of the work, as well as providing new colors to the composition. The article examines in detail the harmonic solution of the work "A quiet place" from the Take 6 repertoire. This is a vivid example of the use of complex harmonic techniques, including reharmonization, movement along the circle of fifths, and the use of elements of polyphony. Reharmonization allows you to vary the melody and create a multi-layered texture that emphasizes the main theme of the composition.

The work of Take 6 influenced the harmonic thinking of modern Ukrainian collectives, such as Mansound and Jazzex, who actively use reharmonization in their work.

Key words: jazz harmony, reharmonization, chord, chord sequence, Take 6, a cappella, harmonic reversal.

Актуальність проблеми. В сучасній популярній і джазовій музиці існують багато інструментальних колективів, що виконують композиції в різноманітних стильових напрямках. В більшості напрямів розповсюджені невеликі комбо, які виступають в якості супроводу для вокалістів. Водночас з інструментальними ансамблями застосовуються вокальні групи а капела, що використовують свої голоси як інструменти, створюючи багатошарові композиції без залучення інших музичних інструментів. У джазовій і поп-музиці спів а капела став популярним в таких напрямках, як: свінг, госпел, хіп-хоп, соул та інші. Це надає можливість музикантам створювати музичний образ за допомогою мелодій, багатошарової фактури та утворення складної гармонічної вертикалі. Саме завдяки кількості учасників від 4 до 8 в подібних колективах можливо створювати композиції з вишуканими акордовими послідовностями, що збагачені відхиленнями, модуляціями та складними вертикальними побудовами.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В роботах вітчизняних музикознавців досліджено деякі аспекти ансамблевого й хорового співу. Л. Пушкар розглядає феномен хорового ансамблю як складового компонента хорової звучності, наводить базові поняття хорового ансамблю та аналізує досвід вітчизняних хорових диригентів. В посібнику американського композитора й музиканта Теда Піса, професора Музичного коледжу Берклі, описано прийоми гармонізації мелодії, особливості створення джазових форм та різновиди варіювання мелодії в аранжуваннях творів, що належать до різних стилів джазової музики. В роботі В. Тормахової «Специфіка українських естрадних вокальних ансамблів а capella» розкрито особливості творчості вітчизняних вокальних колективів, їх репертуару, виділення домінантних принципів, на які вони спираються в своїй виконавській діяльності. В попередній статті автора «Особливості аранжування композицій з репертуару а capella гурту Pentatonix» висвітлюються характерні риси аранжувань відомого вокального ансамблю Pentatonix, для якого притаманний власний стиль, проявом якого є створення інтерпретацій відомих хітів, що базуються на поєднанні оригінальної версії пісні та власного авторського матеріалу. Група дослідників: Ж. Закрасяна, Грицюк Е., Н. Якобенчук розглядають в своїй статті особливості побудови

фактури в аранжуваннях для сучасних вокальних гуртів а capella, специфіку створення композицій в різних стильових напрямках неакадемічної музики. У вітчизняній науковій думці бракує досліджень, що присвячені ролі гармонії в аранжуваннях вокальних ансамблів а capella, тож дана стаття заповнить цю прогалину.

Мета статті полягає у висвітленні специфіки гармонії в аранжуваннях вокальних ансамблів а капела.

Виклад основного матеріалу. Поява вокальних ансамблів а капела в поп-музиці має свої корені у традиціях співу без інструментального супроводу, які виникли ще в середньовіччі. Спочатку спів а капела використовувався в релігійних обрядах, але з часом став популярним серед студентських і шкільних груп, а також серед професійних музикантів, які прагнули відтворювати всю фактуру за допомогою людських голосів. Кількість виконавців в таких групах могла коливатись від 4 до 8, але найбільш розповсюджений склад вокальних ансамблів – це квінтет або секстет. Серед невеликих співацьких колективів початку ХХ ст. був розповсюджений «перукарський» чоловічий квінтет. «В музичному відношенні вони увібрали риси культури білого та чорношкірого населення» (Тормахова, 2018: 291). Гармонічна основа в їх аранжуваннях базувалась на тризвуках з оберненнями, а в кадансових зворотах зустрічались домінантсептакорди: «це був акапельний стиль співу з використанням чотириголосних акордів, що супроводжували кожен ноту мелодії в гоморитмічній структурі» (Тормахова, 2023: 240). З розвитком музичних напрямків й збільшенням кількості учасників ансамблів ускладнилась й музична мова виконуваних творів. Лідерами в цій області є гурти, що спеціалізуються на виконанні джазу, наприклад Manhattan Transfer. Серед груп, що представляють різноманітні напрямки поп-музики, в аранжуваннях зростає роль фактури, збільшується застосування сучасних вокальних прийомів, проте гармонічна мова не є дуже складною. Це обумовлено їх репертуаром, що здебільшого базується на інтерпретації поп-хітів і власних композиціях. В аранжуваннях відомого вокального квінтета Pentatonix можна знайти чергування різноманітних типів фактури, прийоми імітаційної й підголоскової поліфонії, біт-бокс та додавання тембру віолончелі. Водночас

гармонія базується на простих послідовностях, що включають тризвуки з оберненнями.

Репертуар вокальних колективів містить обробки народних пісень, поп-хіти, джазові стандарти, обробки класичних творів і власні композиції. Група дослідників зазначають щодо специфіки творів, які ними відтворюються: «Вокальні ансамблі виконують різноманітний репертуар, що охоплює обробки народних пісень, джазові, поп- та рок-хіти, а також оригінальні авторські композиції» (Закрасняна, Грицюк, Якобчук, 2018: 35). Основою репертуару вокальних ансамблів а капела є жанр поп-пісні, що є найбільш поширеною серед слухацької аудиторії. Поп-пісні й духовна музика складають основу репертуару американського гурту Take 6, що є одним із взірців вокальних ансамблів а капела кінця XX – початку XXI ст. Цей колектив був створений в 1980 році Клодом МакНайтом, старшим братом відомого R&B-виконавця Брайана МакНайта. Гурт отримав визнання критиків, 8 нагород Греммі і випустив 14 студійних альбомів (<https://take6.com/>). За роки свого існування Take 6 дав багато сольних концертів, а також виступав із відомими співаками в якості бек-вокалістів у стильових напрямках R&B, соул, госпел, поп, свінг та ін. Серед найбільш видатних можна згадати таких, як: Рей Чарльз, У. Хьюстон, Ел Джерроу, К. Джонс, М. Міллер, Стіві Уандер, Дж. Колліер і гурт Manhattan Transfer. Take 6 є найпопулярнішим вокальним гуртом на американському континенті, і в опитуванні, проведеному найпрестижнішим журналом Down Beat, вони багато років займають перше місце як найкращий джазовий гурт, випереджаючи The Manhattan Transfer та The New York Voices. «Визначними якостями цієї шістки є інтонаційна точність, свобода, віртуозність і довершеність звучання» (Take 6, 2023). Take 6 зробили значний внесок в розвиток гармонії аранжувань вокальних ансамблів а капела. Вони використовують не тільки альтеровані септакорди, нонакорди, ундецимакорди, а й акордові заміни, відхилення й модуляції. Гомофонно-гармонічну фактуру гурт збагачує поліфонічними засобами, а в арсеналі виконавських прийомів наявні всі хорові й естрадні вокальні техніки, які поєднуються з імітуванням інструментів голосом. Take 6 в своїй творчості змішують різноманітні стилі джазу (фанк, свінг, соул), духовну музику госпел й поп-спів. Їх особливість полягає в тому, що вони виконують твори за допомогою лише своїх голосів, попередньо створюючи аранжування багаточисельних композицій з використанням різних типів фактури.

Розглянемо гармонічне рішення твору «A quiet place», що є зразком їх авторського стилю. «Композиція «A quiet place» була написана Ральфом Кармайклом у 1967 році, але запис 1988 року Take 6 є найбільш відомою версією цієї пісні» (A Quiet Place). Р. Кармайкл створив композицію для двох альт-саксофонів, тенора та баритона, а колишній учасник ансамблю Take 6 – Мервін Воррен на її основі зробив аранжування для шести голосів (4 тенорів, баритонів і баса). За жанром твір є духовним гімном, що звучить в повільному темпі. Силь, до якого можна віднести композицію – госпел, що є дуже розповсюдженим в афро-американській спільноті. «Серед напрямів, що вплинули на сучасний спів а капела в США, є госпел – духовна музика афроамериканців, що виникла в кінці XIX ст. в протестантських спільнотах. Цей напрям характеризується домінуванням віртуозного соліста-вокаліста і використанням європейської гармонії з християнськими текстами» (Тормахова, 2023: 241) В основі тексту пісні – розповідь головного героя про його пошук тихого місця, яке йому необхідне для досягнення гармонії з внутрішнім та зовнішнім світом: «Де Бог може заспокоїти мій неспокійний розум» (A Quiet Place). Форму твору можна охарактеризувати як куплетно-варіаційну, що підкреслює постійну зміну гармонії, відхилення й модуляції. Починається композиція в тональності D-dur, в середньому розділі відбувається відхилення в B-dur, після чого завершується в E-dur. Тактовий розмір 4/4 є незмінним на протязі всієї пісні. Мелодія твору є речитативною за характером. Вона побудована з симетричних двохтактових фраз, в основі яких є 2 мотиви: перший створений на основі повторюваного звуку, а другий – з низхідного секундового руху. Ритм першого мотиву являє собою послідовність: половинна – 2 чверті, що в процесі розвитку іноді замінюється активним мотивом, що починається з другої долі (замість першої – пауза) й складається з трьох чвертей. Ритмічна основа другого мотиву: чверть з крапкою – восьма – половинна теж варіюється й перетворюється на схожу ритмічну модель, але з іншим закінченням. Загалом, в пісні домінує гоморитмічний тип ритміки. Мелодія гнучко слідує за текстом, що підкреслюється в її стрибках й переходах в різні регістри. Так в другій половині першого речення вона піднімається на сексту вище, утворюючи місцеву кульмінацію зі словами: «God can soothe». Гармонічна послідовність, що супроводжує мелодію в першому реченні, являє собою рух від тонічної до домінантової функції:

D(add 9) – / F#9/A# – / Hm7 – / D7/A – Am7 / Gmaj7 – / F#m7- Hm7/ E(add9)/ G# – A7 //

Якщо проаналізувати цю послідовність, можна виявити характерний для джазової гармонії прохідний зворот в четвертому такті, що призводить до субдомінантової функції, а також рух за квінтовым колом тональностей в 608 тактах. Для музики госпел такі послідовності не є типовими, така гармонія зустрічається в джазових стилях другої половини ХХ ст. Авторський стиль гурту вбирає в себе риси напрямків: госпел, джаз, ду-воп, R&B, поп, соул 60-х і хіп-хоп. Їх риси синтезуються у аранжуваннях й створюють неповторне звучання гурту, що тяжіє до ускладненої гармонії, яка з'являється внаслідок багаторазової регармонізації теми. Як зазначає Тед Піс: «Початкова гармонізація мелодії зовсім не обов'язково є остаточним і безповоротним варіантом. Більше того, перед тим, як буде знайдено цей остаточний варіант, мелодія може пережити кілька гармонійних «інкарнацій»... один і той мелодійний фрагмент може мати кілька гармонічних рішень» (Pease, 2003: 98). Друге проведення теми відбувається на кварту вище від попереднього. Мелодія в результаті варіантного розвитку збагачується ритмічними мотивами, що включають тріолі восьмими й чвертними тривалостями. В кінці другого речення з'являються імітації основної мелодії й хроматизовані підголоски, що посилюють гармонічне напруження:

A11 – A7 +11/ D9sus4 – F#7(#9)/ Gmaj7 / Em9 / Hm9/ G#m7-C#7(b5)/ F# / A 11/.

В цьому реченні більше використовуються нонакорди й альтеровані септакорди, ніж в першому. Це значно загострює тяжіння доміанти перед розв'язанням в тоніку, як гармонізовано в кінці 9 такту (A7 +11 – D9sus4) та в кінці 14 такту: C#7(b5) – F#. Такі прийоми не тільки додають нові фарби в послідовність, а й сприяють розвитку мелодії – в другому реченні в 13–14 тактах формується місцева кульмінація, а в 15 – спад. В третьому реченні пісні виділяється соло тенора, що виконує перші чотири такти в імпровізаційній манері соул, прикрашаючи мелодію мелізмами. Інші учасники групи підтримують акордовий супровід й імітують його фрази. Гармонізація теми починається з доміантової функції, що не розв'язується в тоніку в наступних тактах, а дає початок еліптичній послідовності, що складається з руху за квінтовым колом тональностей з використанням акордових заміні, що є характерним для сучасної джазової музики:

A11 / C#m7(b5) – F#7/ Hm9 / Am9 – Ab11/ Gmaj9/ F#11 – F#7 (b9)/ Hm9/ Am11 //

В останньому такті третього речення звучить кульмінація (24 т), до якої мелодія послідовно піднімається в попередніх трьох тактах. Наступне четверте речення нагадує перше, оскільки мелодія повертається в середній регістр, з якого й починалось перше та третє речення (зі звуку f1s першої октави), але тема проходить в регармонізації. Цей прийом характеризує Тед Піс: «Регармонізація може також служити ефективним інструментом у композиції та аранжуванні. В остаточному варіанті гармонії регармонізація важливих мотивів здатна істотно змінити композицію, вдихнувши в неї нове життя» (Pease, 2003: 98). В результаті регармонізації тема втрачає звичні тональні орієнтири й в кінці четвертого речення модулює в B-dur:

Ab7(#11) / Em9(b5) / H11 / H11-H9 / Em9 / A11-A7(b9) / Bb (add9) //

П'яте речення представляє епізод без слів, що виконується зі складами «о» та «а». В кінці нього утворюється головна кульмінація пісні і звучить реприза четвертого речення з невеликим розширенням в кінці. Гармонічна послідовність, що супроводжує розвиток теми в п'ятому реченні, рухається по акордам квінтового кола тональностей з акордовими замінами:

Bb(add9)-/A11-Em7-Eb9/Dm9-/Gm7-/Bbmaj7-Ebmaj7-/ Gm/A-A7(b9)/ Fm/Ab-/G11-G7(b5b9) //

На тлі цієї послідовності звучить змінена основна мелодія: в перших чотирьох тактах збережена ритмічна основа, а мелодія стає більш наспівною, в ній з'являються висхідні ходи на широкі інтервали й довгі витримані звуки, що супроводжуються поступовими низхідними контрапунктами в середніх голосах. Фактура поділяється на шари, збагачується підголосками й стає більш хроматизованою, підкорюючись руху паралельних поліакордів Gm/A-A7(b9)/ Fm/Ab-/G11-G7(b5b9) /, що зупиняються на тоніці Ges-dur (в 39 такті), що підкреслює головну кульмінацію твору. З цього ж місця починається тематична реприза, але тональності швидко чергуються, оскільки гармонічна послідовність продовжує свій еліптичний хід, рухаючись квінтовым колом від бемольних до дієзних тональностей:

Gbmaj7-/ Cb9-/ Bb11-/Bb11-A11-Ab11/Gbm9-Gbmaj7-Fm9/F#m9-A#11-H11-Em9/ D9(#5)-C#sus4-C#7/F#9-Hm/F#-Gmaj7-A11/ E(add9) //.

Регармонізація теми в останньому реченні є найбільш інтенсивною. В цьому розділі найбільша акордова щільність, порівняно з попередніми: з 42 такту й до 47 в кожному такті використовується по 3–4 акорди, серед яких переважна більшість нон- та ундецимакорди.

Основна тема в цьому реченні проходить в перших чотирьох тактах, а далі ініціативу перехоплюють середні гармонічні голоси, що підкреслюють мінливу послідовність в гоморитмічному русі, а мелодія в кінці (тт. 45–47) завмирає на витриманому звуці «h» першої октави, який утворює квінтовий тон акорду E(add9) в останньому такті. Таким чином, на прикладі композиції «A quiet place» з репертуару вокального секстета Take 6 можна виокремити характерні риси гармонічного мислення аналогічних гуртів. Мелодії в аранжуваннях пісень піддаються регармонізації, завдяки чому не тільки оновлюється музичний матеріал, варіюється тема, а й твір набуває нових яскравих барв, що надають саме складні акорди, які утворюють послідовності. Походить практика регармонізації від джазової музики другої половини ХХ століття. В основу принципу покладений рух послідовностей за принципами квінтового кола тональностей з акордовими замінами й відхиленнями. Серед акордів, що зустрічаються в гармонічних зворотах, відсутні тризвуки, натомість багато септакордів, нонакордів та ундецимакордів. Це обумовлено кількістю голосів учасників ансамблю – для секстету є зручним застосування 5–6 голосних акордів без дублювання основного тону, задля того, щоб супроводжувати й збагачувати просту мелодію, що багато разів повторюється й варіюється. В результаті оновлення мелодії за рахунок гармонії, що змінюється, в деяких епізодах гармонія виходить на перший план замість мелодії. Оскільки в вокальних ансамблях а капела не використовуються (або дуже рідко використовуються) музичні інструменти, тембр голосу може швидко втомлювати слухача. Тому в аранжуваннях пісень потрібно варіювати мелодію, збагачувати гармонію,

застосовувати різні типи фактури а також змінювати куплетну форму.

Не можна не погодитись з думкою Л. Пушкар: «Мистецтво хорового виконавства як одна з форм духовного пізнання світу є невід'ємним чинником формування художнього, естетичного та духовного потенціалу особистості» (Пушкар, 2023: 19). Take 6 стали натхненням для інших вокальних груп а капела, зокрема вплинули на гармонічне мислення українських колективів Mansound та Jazzex. Take 6 відіграли важливу роль у популяризації музики а капела та у розвитку гармонічної складової вокальних ансамблів.

Висновки. Вокальний ансамбль Take 6 на основі пісень госпел створив власний стиль, що увібрав в себе риси багатьох напрямків джазу та популярної музики, таких як: ду-воп, R&B, поп, соул і хіп-хоп, свінг, фанк. Більшість творів з репертуару гурту написані в куплетній формі. Серед їх аранжувань найбільш яскравими є обробки творів госпел, кавер-версії поп-хітів та інтерпретації джазових стандартів. Take 6 зробили значний внесок в розвиток гармонії в аранжуваннях для вокальних ансамблів а капела. В них вони використовують не тільки альтеровані септакорди, нонакорди, ундецимакорди, а й акордові заміни, відхилення й модуляції. Одним з поширених методів розвитку музичного матеріалу є багаторазова регармонізація теми, яка базується на рухові акордів по квінтовому колу тональностей, що притаманно джазу. Гомофонно-гармонічний виклад голосів гурт збагачує поліфонічними прийомами, створюючи багатшарову фактуру.

Take 6 завжди був і залишається найоригінальнішим, інноваційним і неповторним вокальним ансамблем, який створює музику, що зацікавлює не тільки професійних музикантів, а й широке коло слухачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закрасняна Ж., Грицюк О., Якобенчук Н. Поліфонія як засіб викладення музичного матеріалу в аранжуваннях вокальних ансамблів а капела. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*, 2018. № 2. С. 33–39.
2. Пушкар Л. Хоровий ансамбль як складовий компонент хорової звучності: теоретичний аспект. *Слобожанські мистецькі студії*, 2023. вип. 2. С. 19–23.
3. Тормахова В. М. Особливості аранжування композицій з репертуару а капела гурту Pentatonix. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2018. № 2. С. 290–293.
4. Тормахова В. Специфіка українських естрадних вокальних ансамблів а капела. *Musical Art And Linguistic Thesaurus Of World Culture: Ukraine's Experience*. Scientific monograph. Рига, Латвія: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2023. pp. 237–249. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/305>
5. A Quiet Place. URL: <https://www.nefariousmusic.com/shop/p/quiet-place-sax> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Pease T. *Jazz Composition: Theory and Practice*. Berklee College of Music, 2003. 256 p.
7. Take 6. URL: <https://take6.com/> (дата звернення: 10.02.2024)
8. Take 6. URL: <https://nospr.org.pl/en/kalendarz/take-6> (дата звернення 16.05.2024)

REFERENCES

1. Zakrasniana Zh., Hrytsiuk O., Yakobenchuk N. Polifoniia yak zasib vykladennia muzychnoho materialu v aranzhuvanniakh vokalnykh ansambliv a capella [Polyphony as a means of presenting musical material in arrangements of a capella vocal ensembles]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: Mystetstvoznnavstvo* 2018. № 2. S. 33–39 [in Ukrainian].
2. Pushkar L. Khorovyi ansambl yak skladovyi komponent khorovoi zvuchnosti: teoretychnyi aspekt [Choral ensemble as a constituent component of choral sonority: theoretical aspect]. *Slobozhanski mystetski studii*. 2023. vyp. 2. S. 19–23 [in Ukrainian].
3. Tormakhova V. M. Osoblyvosti aranzhuvannia kompozytsii z repertuaru a capella hurtu Pentatonix [Peculiarities of arranging compositions from the Pentatonix a capella repertoire]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv/* 2018. № 2. S. 290–293 [in Ukrainian].
4. Tormakhova V. Spetsyfika ukrainskykh estradnykh vokalnykh ansambliv a cappella [The specifics of Ukrainian pop a cappella vocal ensembles]. *Musical Art and Linguistic Thesaurus of World Culture: Ukraine's Experience. Scientific monograph. Ryha, Latviia: Izdevnieciba «Baltija Publishing* 2023. pp. 237–249. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/305> [in Ukrainian].
5. A Quiet Place. URL: <https://www.nefariousmusic.com/shop/p/quiet-place-sax> (дата звернення: 10.02. 2024)
6. Pease T. *Jazz Composition: Theory and Practice*. Berklee College of Music, 2003. 256 p.
7. Take 6. URL: <https://take6.com/> (дата звернення: 10.02.2024)
8. Take 6. URL: <https://nospr.org.pl/en/kalendarz/take-6> (дата звернення 16.05.2024)